

זוכרות 2013

דו"ח שנתי

1 בינואר – 31 בדצמבר 2013

זוכרות, ע"ר 580389526

דו"ח מילולי שנתי ל-2013

תקופת דיווח: 1 בינואר – 31 בדצמבר 2013

1 תיאור קצר של אופן חיבור הדו"ח

הדו"ח שלפניכם נכתב בידי צוות פיתוח המשאבים של זוכרות. המידע שבו מבוסס על תרשים הביצועים השוטף לשנת 2013 ועל דיונים עם המנכ"לית ורכזי התחומים בעמותה; בין היתר, תרמו רכזי התחומים לדיונים הללו משוב שהתקבל מקהל היעד של הפרויקטים במהלך תקופת הדו"ח.

2 שינויים משמעותיים שאירעו בזוכרות במהלך תקופת הדיווח

כחלק ממאמצי המתמשכים של זוכרות לפעול להרחבת מעגל סוכני ההשפעה החברתיים (סוכני שינוי) המסוגלים לקדם שיח ציבורי של הכרה בעוולות המתמשכות של הנכבה וקבלת אחריות להן, כמו גם באפשרות השיבה כנתיב מרכזי לתיקון, פיתחנו מודל של בית ספר – "בית הספר ללימודי נכבה ושיבה" – במסגרת של תוכנית לחינוך פוליטי. בית הספר יציע תהליכי למידה ייחודיים על הנכבה והשיבה. הלימודים יתנהלו במגוון מסלולים שיכללו קורסים, סמינרים, ימי עיון וקבוצות לימוד, שיותאמו למי שביקשו ללמוד את התחום יחדיו ויתבססו על ערכות לימוד ייעודיות שפותחו בזוכרות. כל תהליכי הלמידה השונים ינסו לבחון מה סופר לנו על אירועי 1948 בארץ (קרי, על הנכבה המתמשכת) ובפרט מה לא סופר לנו. אנו מקווים שהשפעתנו על פרקטיקות העבודה של סוכני השינוי יאפשרו לגבש נקודת ראות ביקורתית ומורכבת יותר על הנכבה והשיבה. במסגרת פיתוח המודל, יושמו שלושה קורסי פיילוט כבר במהלך תקופת הדו"ח:

1. **חברה אזרחית ותהליכי צדק מעברי.** בעקבות קורס המבוא המוצלח לצדק מעברי שפיתחה זוכרות בשיתוף סיגל הורביץ, מייסדת התוכנית לצדק מעברי באוניברסיטה העברית, מתעתדת זוכרות להוסיף ולהעמיק את הבנת סוגיית הצדק המעברי בהקשרים המקומי והאזורי של ישראל/פלסטין ולהציע לחברה האזרחית בארץ קורסים וסמינרים נוספים על יישום פרקטיקות צדק מעברי בפלסטין/ישראל. הקורס "חברה אזרחית ותהליכי צדק מעברי" פותח ברוח זו בשיתוף עם ד"ר רון דודאי מהתוכנית לצדק מעברי של מרכז מינרבה לזכויות האדם באוניברסיטה העברית. הקורס הורכב מארבעה מפגשים בני שלוש שעות כ"א וניתן במהלך יולי 2013. כל שיעור כלל מפגש הוראה כמו גם דיון סביב שולחן עגול. יחדיו, כיסו השיעורים את הנושאים, המנגנונים ומחקרי המקרה המרכזיים בתחום הצדק המעברי. מגוון הנושאים שהקיף הקורס כלל מנגנוני תביעה, ועדות אמת, תוכניות פיצויים, מנגנוני סינון לשירות הציבורי, ויוזמות פיוס. הקורס גם בחן את המתח בין המאמצים להשגת צדק ואחריות לבין המו"מ להשגת שלום בר-קיימא של יוזמות מהשטח, כגון עמותת זוכרות. בקורס השתתפו 30 לומדים, כולל חברים בוועדים המנהלים ונציגים אחרים של ארגוני זכויות האדם הבאים: אמנסטי, פרופיל חדש, בלדנא, מחסום ווטש, סדאקה-רעות, והוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

2. **יהודים ישראלים פוגשים בנכבה: יסודות תיאורטיים לשינוי תודעתי.** קורס ייחודי זה חקר את היסודות התיאורטיים להבנת ההתמודדות של יהודים ישראלים עם הנכבה הפלסטינית ושיבת הפליטים כתהליכי שינוי פסיכו-סוציאלי. במהלך הקורס, קראו המשתתפים טקסטים המייצגים מגוון גישות ביקורתיות ומנתחים פרקטיקות של שינוי במרחבים אישיים, משפחתיים וקהילתיים, כמו גם בצמתים שבין הנפשי לסוציו-פוליטי. הקורס נועד לעוסקים בתהליכי שינוי תודעה: אנשי חינוך, פעילים פוליטיים וחברתיים, אמנים, הורים, פסיכולוגים ועוד. מנחה הקורס היה ד"ר אסף קידר, מרצה להסטוריה בסמינר הקיבוצים, בעל תואר שלישי במדעי המדינה מאוניברסיטת ברקלי. הקורס כלל שמונה מפגשים בני שתיים וחצי כ"א ונפתח ביולי 2013, בהשתתפות 25 לומדים.

3. **קורס הכשרת מנחות ומנחים לסיורי נכבה.** בדצמבר 2013 נפתח קורס ראשון מסוגו להכשרת מנחות ומנחים לסיורים בערים ובכפרים הפלסטיניים שנהרסו בנכבה. על מנת לקדם סיורים לקהל הרחב המתמקדים בנכבה, הזמינה זוכרות מדריכי טיולים ואנשי חינוך ליטול חלק בקורס חלוצי זה, המבוסס על נסיון שצברנו במשך יותר מעשור בהדרכת סיורי נכבה למגוון רחב של קהלים באתרים פלסטיניים ברחבי הארץ. הקורס משלב למידה עיונית והתנסות מעשית בתכנון סיורים והדרכתם. במהלך הקורס, לומדים המשתתפים על תולדות הנכבה המתמשכת ומחיקת ההווה והתרבות הפלסטינית מהמררחב בכלל ומהמררחב הפיסי בפרט, ובתוך כך יוצאים לשטח ורוכשים כלים מעשיים ומפתחים את המיומנויות הנדרשות לתכנון והנחיית סיורים משלהם על בסיס המודל המקצועי של זוכרות. הקורס, בהנחיית עומר אל-ע'בארי, כולל 12 מפגשים שבועיים לאורך שלושה חודשים. ששה-עשר המשתתפים יסיימו את הקורס בפברואר 2014.

היקף פעילות זוכרות ב-2013

כפי שניתן לראות בבירור מהדו"ח, פעילות העמותה ותהודתה הציבורית גברו באופן משמעותי ב-2013 (ר' במיוחד את טבלת המדדים המפורטת בס' 4.1.2 לדו"ח זה). **בשנת 2012**, היו לזוכרות כ-4,500 מושפעים ישירים עפ"י החישוב הבא: מרכז מידע – 480 איש; שלוש תערוכות – 700; חוברות – 1,500; ערכת הוראה – 53; סיורים – 1,550; סדנאות וסמינרים לאנשי חינוך – 93; וסדנאות שיבה – 40. **בשנת 2013**, היו לנו 5,016 מושפעים ישירים, עפ"י החישוב הבא: מרכז מידע: 480 איש; חמש תערוכות – 700; חוברות – 1,500; ערכת הוראה – 59; סיורים – 1,400; סדנאות וסמינרים לאנשי חינוך – 181; משתתפי קורסים – 71; סדנאות שיבה – 70; כנס השיבה – 400; ופסטיבל הסרטים – 200.

המשתתפות והמשתתפים הם בעיקר יהודים ישראלים מכל רחבי הארץ, בהתאם ליעד המרכזי של זוכרות להגיע לציבור היהודי בישראל. מספר המושפעים העקיפים מפעילויות זוכרות בשנת 2013 חושב לפי לאפקט אדווה של לפחות שני בני אדם נוספים לכל משתתף, או 10,122 בסה"כ, וכלל גם 109,207 מבקרים ייחודיים באתר האינטרנט של העמותה, ולפחות 40 תלמידים למורה (ועוד שניים נוספים הודות לאפקט אדווה), על כל שימוש בערכת ההוראה ($2360 \times 2 = 4720$).

בסה"כ נחשפו השנה לפעילות זוכרות לפחות 124,049 בני אדם.

3 פעילויות שיושמו בתקופת הדו"ח

12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	אחראית	פעילויות
*	*	*				*	*	*	*	*	*	רכז סיורים	סיורים: שבעה סיורים לציבור הרחב ועוד 27 סיורים מוזמנים.
								*				רכז תרבות וידע ומנכ"לית זוכרות	פעילויות אדווקציה ויוזמות בלתי מתוכננות התקיימו בהיקף קטן בהתאם להתפתחויות סוציו-פוליטיות במהלך השנה.
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	רכז ידע ותרבות	מרכז מבקרים: פתוח לקהל חמישה ימים בשבוע.
								*	*	*	*	רכזת עדויות	פרויקט העדויות: במהלך השנה נגבו שש עדויות של פליטים פלסטינים, כולל הפקת סרטונים. בעקבות כל סיור פתוח הופק סרטון קצר של העדויות שניתנו בשטח ונשלח דרך הידיעון. בנוסף, צולמו והופצו שתי עדויות חדשות של לוחמים ציוניים.
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	רכז ידע ותרבות	ידיעון: יצא כל שבוע לאורך כל השנה.
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	רכזת מדיה ואינטרנט	אתר זוכרות: האתר מקוון לגמרי. העמותה מעלה אליו דרך קבע חומרים לטובת הציבור הרחב בעברית, ערבית ואנגלית.
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	רכז ידע ותרבות	פיתוח דרכים חדשות להשפיע על הציבור הישראלי: שימוש בכלי תקשורת שונים במהלך השנה.
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	רכזת חינוך	ערכת הוראה לאנשי חינוך: רכזת החינוך נמצאת בקשר רציף עם המורים לאורך השנה כולה.
							*	*	*			רכזת חינוך	קבוצת לימוד אחת נפגשה ממרץ עד מאי.
*				*	*						*	רכזת חינוך	קורסים במסגרת "בית הספר לנכבה ושיבה"
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	חברי הצוות, ברוטציה	סדנאות והרצאות חד-פעמיות לקבוצות התקיימו לאורך השנה בהזמנה.
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	העורך הראשי של "סדק"	"סדק": ספר חדש בהוצאת "סדק" – "עודה – עדויות מדומיינות מעתידיים אפשריים" – כינס תריסר סיפורים קצרים המדמינים את החיים לאחר שיבת הפליטים הפלסטינים ויצא לאור בספטמבר 2013; העבודה על הספר החדש נמשכה לאורך השנה כולה.
*	*	*					*	*	*	*		רכז ידע ותרבות	גלריית זוכרות: במהלך השנה הוצגו חמש תערוכות חדשות, שארבע מהן לוו באירועי השקעה.
*				*			*	*	*			רכז ידע ותרבות	סדרת הרצאות ערב: שבע הרצאות במהלך השנה.
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	מנכ"לית זוכרות ורכזת פיתוח משאבים	בניית יכולות: העבודה בתחום זה נמשכה לאורך השנה כולה, כולל מפגשים שבועיים של הצוות הפנינסי.

4 מטרות העמותה ויעדיה

מטרותינו

1. מודעות גוברת של מספר הולך וגדל של יהודים ישראלים לנכבה, להשלכותיה ולמצב הפליטים הפלסטינים;
2. הכרה רחבה בקרב הציבור הישראלי בתפקיד שמילאה ישראל בנכבה, ובכך שהגיעה העת שישראל תקבל עליה אחריות;
3. ידע עשיר יותר בזכות הפקה והפצה של חומרים רבים ככל האפשר לציבור הרחב, בפרט בעברית, אודות הנכבה והשפעותיה המתמשכות, ובפרט מצבם של הפליטים הפלסטינים; וכן
4. שיח ציבורי ישראלי ופלסטיני מפותח יותר על ההיבטים המעשיים של שיבת הפלסטינים.

יעדינו

1. סימון המרחב הציבורי על ידי העמדת שלטים בנקודות ציון ואתרים הקשורים לנכבה וארגון אירועים סביב פעילות זו על מנת למחות על מחיקת החיים הפלסטיניים;
2. פיתוח דרכים לערב אנשי חינוך בהוראת הנכבה, וכן לערב תלמידים בלימודה, הן במערכת החינוך הפורמאלית והן מחוצה לה;
3. העשרה והעמקה של הידע באמצעות הפקה והפצה של חומרים רבים ככל האפשר לציבור הרחב, בפרט בעברית, אודות הנכבה והשפעותיה המתמשכות, ובפרט מצבם של הפליטים הפלסטינים;
4. יצירת מרחב לתרבות חדשה שתאפשר ותעודד שיח ציבורי על הנכבה והשלכותיה המתמשכות;
5. פיתוח דרכים מעשיות לשיבת הפליטים באמצעות הרצאות, סדנאות, פרסומים משותפים ליהודים ישראלים ופלסטינים ופריקטים במרחב הישראלי; וכן
6. הגברת היישוג הפעיל אל הציבור היהודי בישראל באמצעים שונים, כולל רשתות חברתיות ופניות לתקשורת.

5 סקירת היעדים, המדדים והפעילויות במהלך 2013

- **יעד 1:** סימון המרחב הציבורי על ידי העמדת שלטים בנקודות ציון ואתרים הקשורים לנכבה וארגון אירועים סביב פעילות זו על מנת למחות על מחיקת החיים הפלסטיניים

מדדים המצביעים על עליית המודעות לנכבה באמצעות חשיפתה הפיסית בנוף הישראלי:

- א. השפעת סיורי זוכרות לכפרים הפלסטיניים ההרוסים על המשתתפים: באמצעות משובים של משתתפים לסיורים ולחברות הנלוות, כפי שהתקבלו במהלך הסיורים ולאחריהם דרך תקשורת אישית, דוא"ל, שיחות טלפון ומכתבים לזכרות.
- ב. מספר המשתתפים בסיורים ובאירועי אזכור, מספר החברות שחולקו, חלוקת המשתתפים לחדשים וותיקים, וחלוקתם לישראלים, פלסטיניים ובינלאומיים.

סיורים פתוחים

בסך הכל השתתפו כ-950 בני אדם בשבעה סיורים פתוחים במהלך תקופת הדיווח: למיעאר, אלרווייס, קאלוניא, יאפא, כפר לאם ואלטנטורה. כל הסיורים מתועדים באתר זכרות. לחצו על [קישור זה](#) לקבלת פרטים נוספים ותמונות. מלבד הסיורים למיעאר ואלרווייס, כל הסיורים נערכו בעקבות *אומרים ישנה ארץ*, מדריך הסיורים שיצא בהוצאת סדק ב-2012, בהדרכת מחברי הסיורים השונים בספר. כל סיור הוא תולדה של תהליך ממושך שכלל איתור פליטים שחיו במקור באתר הסיור, ראיונות עמם, ביקורי הכנה באתר, ראיונות נוספים עם הפליטים במהלך ביקור ההכנה, תיעוד חזותי שלו ותכנון מסלול הסיור ותכנון. על מנת לפרסם חוברת על הכפר, נאספים חומרים הסטוריים ותמלילי ראיונות עם הפליטים ומחולקים חנים אין כסף למשתתפי הסיור כדי לתת להם רקע על המקום. החברות הן כולן בעברית ובערבית, וחלקן גם באנגלית. ניתן להוריד גם את החוברות באתר זכרות. שיעור היהודים הישראלים שהשתתפו בסיורים הוא כ-60%, והיתר הם פלסטינים אזרחי ישראל, בינלאומיים וחברי זכרות.

פלסטינים אזרחי ישראל ופעילים ישראלים בסיור של זוכרות לכפר אלרוויס שהרסו כוחות ציוניים ב-1948

המשתתפים הישראלים בסיורים הפתוחים קיבלו הזדמנות ייחודית לראות את המרחב מבעד לעיניים אחרות. במהלך הסיורים, זוכרות עקבה אחר התעניינותם ותשומת לבם של המשתתפים לעובדה שהסיפור שמספר המסד אינו בהכרח אמת לאמיתה. רבים מהמשתתפים ביטאו עניין בקבלת מידע נוסף ושאלו שאלות. הדבר משקף את העובדה שהסיור מספק לא רק חומרי לימוד. מדובר למעשה במסע של מודעות רעיונית ובחוויה רגשית מעוררת שתורמת לתחושת ההזדהות של ישראלים עם המקום ותושביו שנעקרו. בטווח הארוך יותר, הדבר עשוי להתבטא בהתנגדותם לגירוש תושבי הכפרים ואולי אף להשתתפות בפעילויות לקידום זכותם לשוב לארצם.

בתום כל סיור, מציבים המשתתפים שלט הנושא את שמו המקורי של הכפר בשלוש שפות. פליטי הכפרים אירחו את הסיורים והנחו את המשתתפים בשבילי הכפר, בלוויית סיפורים מחיי המקום כפי שהתקיים בטרם גירוש תושביו. שילוב החוויה של האתר עצמו והצגת הפליטים עצמם למשתתפים, כמו גם הזכרונות שחלקו, הוכיח את עצמו שוב ושוב כאמצעי אפקטיבי מאד להעלאת מודעות המשתתפים הישראלים להשלכות הנכבה, וגרם לרבים מהם לגייס אחרים למלא תפקיד בקידום המודעות לנכבה ולקבלת אחריות הסטורית עליה.

סיורים מוזמנים

ב-2013, קיימה זוכרות 27 סיורים מוזמנים לקבוצות של יהודים ישראלים, פלסטינים ובינלאומיים, בהם השתתפו בסה"כ 550 איש. אתרי הסיורים היו מעלול, אלחירייה, פארק בריטניה, פארק ארה"ב, יאפא ואלמנשייה, ליפתא, דיר יאסין, קאלוניא ועמוואס.

אירועי זכרון

זוכרות ארגנה אירועים בשלושת המועדים הבאים: יום הזכרון לטבח בדיר יאסין, יום הנכבה ב-15 במאי ואירועים אלטרנטיביים ביום העצמאות הישראלי, כולל השתתפות בצעדת השיבה של ועד העקורים.

יום הזכרון לטבח בדיר יאסין. ב-9 באפריל, עשו פעילי ימין כל שביכולתם לשבש את האירוע שקיימה זוכרות לציון הטבח בדיר יאסין, ולהשפיל את המשתתפים בו. פעילי העמותה נשאו שלטים ועליהם שמות הפלסטינים שנרצחו, ובכל פעם שהוקרא שם בפומבי, פעילי הימין צעקו "יימח שמו". למרות התנהגות מבישה זו, המשכנו באירוע ואיילת אופיר, בתו של חבר אצ"ל, דיברה על החוויות מבייתם בהקשר של הטבח; כמו כן, איתמר שפירא, לשעבר מדרך במוזיאון יד ושם הממוקם ממש בסמוך לדיר יאסין, דיבר על פיטוריו. פליט מהכפר חלק עמנו את סיפורו הכואב. [קישור זה](#) מפנה לדו"ח המלא ולתמונות נוספות.

יום הזכרון לנכבה: השנה צוין יום הנכבה בשנית באוניברסיטת תל אביב. את האירוע יזמו וארגנו סטודנטים בעזרת זוכרות. במסגרת האירועים לציון יום הנכבה, הוצאנו חוברת שאלות ותשובות על הנכבה, בערבית ובעברית, וחילקנו אותה למאות המבקרים שבאו להשתתף בטקס יום הנכבה באוניברסיטה, כולל מרצים, סטודנטים ופעילים. לחצו [כאן](#) להורדת חוברת השאלות והתשובות ובה גם חומרי רקע לאנשי חינוך המלמדים על הנכבה. [בקישור זה](#) תמצאו כתבה וסרטון על האירוע באוניברסיטה ונסיונות "אם תרצו" וארגוני ימין אחרים לשבשו.

■ **יעד 2:** פיתוח דרכים לערב אנשי חינוך בהוראת הנכבה, וכן לערב תלמידים בלימודה, הן במערכת החינוך הפורמאלית והן מחוצה לה.

מדדים המצביעים על עלייה במספר המורים המשלבים את הנכבה בתוכנית הלימוד:

א. מספר המורים המשתמשים בערכה להוראת הנכבה: כמה מורים מלמדים על הנכבה במוסדותיהם בעזרת ערכת ההוראה לאנשי חינוך, כולל סוג ביה"ס או הארגון ומיקומו הגיאוגרפי.

ב. התגובות להוראה וללמידה על הנכבה: משוב ממורים על החוויה של הוראת שיעור או סדרת שיעורים על הנכבה בכיתות במערכת החינוך הישראלית, כמו גם המשוב המתקבל מהתלמידים, מההורים ומההנהלה.

ערכת חינוך

ערכת ההוראה לאנשי חינוך משמשת מספר הולך וגדל של מורים ואנשי חינוך בישראל. בשנים 2010-2013, כל 400 הערכות שהדפסנו הופצו ומשמשות מורים ואנשי חינוך ברחבי הארץ, כולל בערי הפריפריה, בדרכים שונות וברמות שונות, בהתאם לצרכי התלמידים. על מנת להרחיב את התפוצה של ערכת ההוראה ולחשוף יותר ויותר מחנכים וקהלי יעד נוספים לתכניה, זוכרות הדפיסה במהלך תקופת הדיווח 200 עותקים מהמהדורה השנייה; הערכה החדשה הודפסה באיכות גבוהה יותר כדי לאפשר שימוש ממושך יותר בערכה. החלטנו במתכוון שלא לשלב חומרים חדשים שפותחו בעקבות תגובות ומשובים שהתקבלו מהמורים בעבר בעקבות השימוש שעשו בערכת ההוראה, אלא לפתח תחת זאת את החומרים הללו לרגל סמינר יום הנכבה לאנשי חינוך שהתקיים במאי 2013, ולהציגם בנפרד מהערכה. מדובר במשובים שהתקבלו מהמשתמשים בערכה לצורך המהדורה הבאה שתודפס בעתיד.

כחלק מהמאמצים להגדיל את החשיפה לפרויקט, נפגשה רכזת התחום עם עשרות מורים. בכמה מקרים נועדו המפגשים להציג את הערכה, ובמקרים אחרים להנחות את המורים בשימוש בה.

הערכה גם חולקה לארגוני חברה אזרחית המתמקדים בחינוך סוציו-פוליטי. אלה השתמשו בערכה ככלי להעביר את מסריהם בנוגע לנכבה. במהלך תקופת הדיווח, פנו אלינו מורים רבים שביקשו במיוחד את ערכת ההוראה כחומר לימוד לבית ספרם, כך שהם או מורים אחרים יוכלו להשתמש בו במקרה הצורך. במהלך 2013, קיבלנו 24 בקשות חדשות לערכת ההוראה.

- **הנחייה ותמיכה שוטפת למורים.** רכזת התוכנית עובדת עם המורים לאורך כל השנה, עונה לשאלותיהם ושומעת על עבודתם עם ערכת ההוראה, כמו גם על רעיונות חדשים שהם מיישמים; בנוסף לכך, היא מארגנת סמינרים וקבוצות לימוד שמטרתם לאפשר למורים לחוות בעצמם יחידות שונות של המדריך, וכן לדון ולחלוק בקבוצת עמיתים זו מחשבות, רעיונות, חששות ותחושות בנוגע להוראת הנכבה בכיתות בישראל. כ-35 מורים קיבלו הנחייה וסיוע ישירים של זוכרות בהטמעת ערכת ההוראה ושימוש בה להוראת הנכבה בעברית. המורים שהשתתפו הגיעו מאזורים שונים בארץ. התמיכה ניתנה באמצעות מפגשים, דוא"ל ושיחות טלפון עם רכזת הפרויקט לאורך השנה.

- **סדנאות וסיורים חינוכיים חד-פעמיים.** בסך הכל קיימה זוכרות במהלך תקופת הדיווח ששה סיורים חינוכיים וסדנאות על בסיס חד-פעמי. סדנת מבוא חד-פעמית התקיימה בעבור קבוצה של שמונה רכזים מהמחלקה לבריאות הנפש של החברה למתנ"סים במסגרת עבודתם על פיתוח תוכנית חינוכית קריטית למדריכי שיקום העובדים עם בעלי מוגבלויות נפשיות. הדגש העיקרי בסדנה היה על שינוי טרנספורמטיבי באמצעות התמודדות עם נושא שנוי במחלוקת והטמעה של תכנון במסגרת עבודת המדריכים. הסדנה בת השעתיים כללה ייעוץ ומצגת על הערכה. בנוסף לכך, התקיימו חמישה סיורים חינוכיים למורים ותלמידיהם ביפו (ביה"ס הדמוקרטי), ליפתא (מכון הערבה), עמואס (ביה"ס הדו-לשוני הגר), קאלוניא (בי"ס יד ביד לחינוך דו-לשוני בירושלים), ולידא (קבוצת מנהיגי נוער). המשתתפים – אנשי חינוך ותלמידים – קיבלו הזדמנות לראות את המרחב מבעד לעיניים אחרות. זוכרות עקבה אחר התעניינותם ותשומת לבם של המשתתפים לעובדה שהסיפור שמספר הממסד אינו בהכרח אמת לאמיתה. רבים מהמשתתפים ביטאו עניין בקבלת מידע נוסף ושאלו שאלות. הדבר משקף את העובדה שהסיור מספק לא רק חומרי לימוד. מדובר למעשה במסע של מודעות רעיונית ובחוויה רגשית מעוררת שתורמת לתחושת ההזדהות של ישראלים עם המקום ותושביו שנעקרו.

בסה"כ השתתפו מאה אנשי חינוך בסדנאות.

- **ימי עיון.** ב-2013 קיימה זוכרות שני ימי עיון במסגרת תוכנית החינוך:

- יום העיון המתקדם הראשון לאנשי חינוך התקיים בתל אביב ביום הנכבה, במאי 2013, בהשתתפות שמונה אנשי חינוך. נושא הסמינר היה ציון יום הנכבה באתרים ישראלים ופלסטיניים. הסמינר כלל מושב של שתי הרצאות. ההרצאה הראשונה היתה של עורכת דין ומרצה מאוניברסיטת תל אביב שארגנה את טקס יום הנכבה באוניברסיטה; בהרצאתה, היא תיארה את התכנים והנושאים שנבחרו להידון בטקס יום הנכבה האחרון. חוקר מאוניברסיטת חיפה הרצה על העברה בין-דורית של נרטיב הנכבה בתוך הקהילה הפלסטינית. לאחר ההרצאות, התקיימה סדנה חווייתית לאנשי החינוך שכללה עיון ביקורתי בצילומים בעיתונות, וחלוקת יחידת לימוד חדשה חנים אין כסף.

- יום העיון השני למחנכים התקיים אף הוא בתל אביב, בנובמבר 2013. הסמינר עסק בטקסי זכרון, בפולחנים, בנכבה ובזכרון הקולקטיבי במערכת החינוך. משתתפי יום העיון בחנו וניתחו בביקורתיות טקסי זכרון, וכן את ההתמודדות עם הנכבה במערכת החינוך הישראלית. הסמינר כלל הרצאה של פרופסור אבנר בן עמוס מהחוג לחינוך באוניברסיטת תל אביב על טקסים, זהות וזכרון קולקטיבי במערכת החינוך. אמנית וידאו הציגה את עבודתה כאמנית מיצג ודנה בכוחה של האסתטיקה כמכשיר לעיצוב זכרון קולקטיבי. הסמינר הסתיים בסדנה אינטראקטיבית שבה עודדנו את אנשי החינוך לדמיין מערכת חינוך חדשה ומשופרת שבה ניתן יהיה לנקוט גישות חדשות וחדשניות לציון ואזכור אירועים הסטוריים במערכת החינוך. שלושים אנשי חינוך השתתפו ביום העיון.

פרופ' אבנר בן עמוס מרצה לאנשי חינוך ביום העיון שהתקיים בנובמבר

- **סמינר דו-יומי.** ב-10-11 יולי 2013 הנחתה רכזת החינוך של זכורות סמינר על הנכבה. הסמינר כלל תהליך לימוד קצר על הנכבה, ועל דרכים להוראת הנכבה במערכת החינוך הישראלית תוך התמודדות עם מגוון האתגרים והאפשרויות שטומן בחובו העיסוק בחומרים אלה בכתה. בסמינר השתתפו 13 אנשי חינוך.

- **קבוצת לימוד.** במרץ 2013 פתחה זכורות קבוצת לימוד ייחודית: "קבוצת לימוד על הנכבה בעברית קלה". הקבוצה הוקדשה למעוניינים ללמוד על הנכבה ולשפר את רמתם בעברית בו זמנית. העקרון המרכזי הוא שאיננו לומדים עברית, אלא לומדים בעברית. איננו מתחבאים מהמציאויות הקשות של המקום הזה. תחת זאת, אנו מתמודדים עמן בצורה פעילה וביקורתית, ובעברית. הקבוצה בחנה את מה שסופר לנו על אירועי 1948, וחשוב מכך, את מה שלא סופר לנו. בחנו קולות, מקומות וסיפורים שונים על הנכבה. כמו כן, בדקנו כיצד סיפורים קולקטיביים מעצבים זהויות קולקטיביות וכיצד משפיעים כל אלה על תפיסת העתיד שברצוננו לבנות כאן. בקבוצה השתתפו 30 ישראלים.

■ **יעד 3:** העשרה והעמקה של הידע באמצעות הפקה והפצה של חומרים רבים ככל האפשר לציבור הרחב, בפרט בעברית, אודות הנכבה ובהשפעותיה המתמשכות, ובפרט מצבם של הפליטים הפלסטינים.

מדדים המצביעים על עלייה בהפקה ובהפצה של חומרים על הנכבה:

א. תגובות: מי הגיע למרכז המידע של זכורות (ומתוכם, ישראלים, פלסטינים, בינלאומיים), ומה תחום פעילותו (סטודנטים, יוצרי סרטים, מתכננים)? האם הם הפיקו עבודות חדשות?

ב. כמה אנשים יצרו קשר עם מרכז המידע (דוא"ל, טלפונים, ביקורים)? כמה חומרים מקוריים (מפות, ספרונים, מאמרים) הפצנו? כמה ביקורים נרשמו בכל יום באתר החדש (מניין)? כמה הצטרפו לרשימת התפוצה?

- **מרכז מבקרים.** כמאתיים איש פנו לזוכרות בדוא"ל ספציפית על מנת לבקש מידע על הנכבה ממרכז המבקרים; בכל חודש, ביקרו במרכז כחמישה אמינים, חוקרים או סטודנטים לצורך פעילות מחקר מעמיקה עם רכז התרבות והידע של זוכרות; עוד מאה הודעות דוא"ל התקבלו ששאלו על עבודתה של זוכרות או התפלמסו עם חומרים שפרסום הארגון על הסיורים, אתר האינטרנט, הידיעון וכו'; זוכרות המשיכה לקבל כעשר שיחות בממוצע בשבוע שבנוגע למידע על הנכבה ועל עבודת העמותה.

- **עדויות.** פרויקט הידיעות המשיך השנה במסגרת עבודתה השוטפת של זוכרות. בסך הכל נגבו ב-2013 תשע עדויות של פליטים פלסטינים ולוחמים ציונים, בשיתוף פעולה בין רכזת העדויות לרכז הסיורים של זוכרות. שש עדויות נגבו מפליטים פלסטינים "בשטח", שעה שאותם פליטים שיחזרו ברגליהם את המפות הקוגניטיביות של כפרם והעידו על שהתרחש בו בפסעם לאורך שביליו ובין בתיו שאינם עומדים עוד על תלם. בכמה מקרים, המתח הנפשי העב על הצורך לדבר על המאורעות שהובילו להרס ביתם חייב יותר ממפגש אחד לצורך הראיון, ורכז הפרויקט חזר להשלים את הרעיון כעבור זמן-מה. רכזת העדויות שלנו גבתה שלוש עדויות של לוחמים ציונים.

- **ניוזלטר.** בשנת 2013 המשיכה זוכרות לשלוח את הניוזלטר בכל שבוע לרשימת תפוצה של 3,890 כתובות; בכמה מקרים מדובר בכתובות של ארגונים כך שהיקף החשיפה גדול עוד יותר. בממוצע, כ-650 קוראים פתחו כל אחד מהידיעונים שלנו.

- **ספריה מקוונת בעברית.** אתר זוכרות, www.zochrot.org, הוא המקור העברי המקוון הנגיש והגדול ביותר למידע על הנכבה. האתר מרובה המבקרים הוכיח את עצמו ככלי אפקטיבי מאד המאפשר הגעה לקהלים חדשים, כולל אלה המעוניינים ללמוד אך מהססים להצטרף לפעילויותינו או לבקר בספריה המוחשית שלנו. האתר מכיל גם אוסף גדול של חומרים חזותיים המתעדים את חיי הפלסטינים לפני 1948 ובמהלך הנכבה.

- **מפת הנכבה הראשונה בעברית.** באפריל 2013, פיתחה זוכרות והוציאה לאור את מפת הנכבה הראשונה בעברית. במפה ניתן לראות את כל היישובים בארץ שנחרבו בין תחילת ההתנחלות הציונית ועד למלחמת 1967:

- 678 יישובים פלסטיניים שישראל הרסה במהלך הנכבה: 220 מתוכם בני פחות ממאה תושבים; 428 מתוכם בני מאה עד 3,000 תושבים; וכן שלושים עיירות וערים בנות יותר מ-3,000 תושבים.
 - 22 יישובים יהודיים שנהרסו ב-1948 (שחלקם הוקמו מחדש באותה שנה או מאוחר יותר).
 - 14 יישובים פלסטיניים שעודם קיימים היום, שתושביהם גורשו באופן זמני או חלקי במהלך הנכבה.
 - 62 יישובים פלסטיניים שנהרסו במהלך ההתנחלות הציונית בארץ לפני 1948.
 - שלושה יישובים יהודיים שנהרסו לפני 1948 ולא הוקמו מחדש.
 - שלושה יישובים פלסטיניים שנהרסו במלחמת 1967.
 - 127 יישובים סוריים שהרסה ישראל לאחר מלחמת 1967.
- לחצו [כאן](#) להורדת המפה מאתר זוכרות.

■ **יעד 4:** יצירת מרחב לתרבות חדשה שתאפשר ותעודד שיח ציבורי על הנכבה והשלכותיה המתמשכות
מדדים:

א. השתתפות סוכני שינוי חברתי: מי היו האמינים שהגישו עבודות לכתב העת "סדק" ולגלריה? אילו עבודות הוגשו ומה אירע תוך כדי תהליכי העריכה/אוצרות? אילו נושאים נדונו בסדרת הרצאות הערב ומי היו המתדיינים? מה היו התגובות בתקשורת לאירועי התרבות שארגנה זוכרות?

ב. מספרים: כמה הגשות לכתב העת ו לגלריה? כמה אזכורים בכלי התקשורת? כמה ביקרו בגלריה, קראו את "סדק" והשתתפו בסדרת ההרצאות?

מאז הקמתה פועלת זוכרות בנסיון לבחון את המרחב המוכר לנו, את המרחב הישראלי שבו גדלנו, ולגלותו מחדש שמרחב שמספר גם את סיפור הנכבה הפלסטינית: סיפוריהם של מאות אלפי הפליטים ממאות כפרים שחרבו וערים שטוהרו. מטרת זוכרות היא להביא את הנכבה לתודעת היהודים בישראל, לדבר את הנכבה בעברית ובכך לשנות את השפה. כלומר, להפוך את העברית לשפה המכילה את הנכבה (בערבית), לשפה המכילה סדק. הגלריה בזוכרות וכתב העת "סדק" בעריכת תומר גרדי היוו במהלך תקופת הדיווח במה לעבודה וחשיבה על הנכבה. זו במה אליה מוזמנים יוצרים וצופים במטרה לבחון אפשרויות אחרות לקשרים בין הנכבה, זכרונות 1948 והזהויות השונות שנבנו ופורקו בעקבותיה. מדובר בהזמנה לחשוב מחדש על 1948 כעל רגע שבמהלכו התקיימו אפשרויות אחרות זו לצד זו, להתחקות אחריהן ואולי ללמוד דבר-מה על אפשרויות אחרות בימינו אנו.

הגלריה וכתב העת מהווים תוצאה של תנועה תרבותית שמתחוללת לצד ועל אף האירועים המדיניים הקשים של השנים האחרונות, ומציעות במה לדיאלוג בין המלה לדימוי החזותי. מדובר בנסיון ליצור טקסט שבוחן את גבולותיו: גבולות התוכן, השפה והדיסציפלינה.

- **תערוכות.** ב-2013 הוצגו בגלריית זוכרות ארבע תערוכות של האמן והצלם רון אמיר, האמן איתן ויתקון, ושתי תערוכות משולבות: "שואה-נכבה" של האמנים אריק בוקובה ודבורה מורג, שאצרה קציעה אלון.

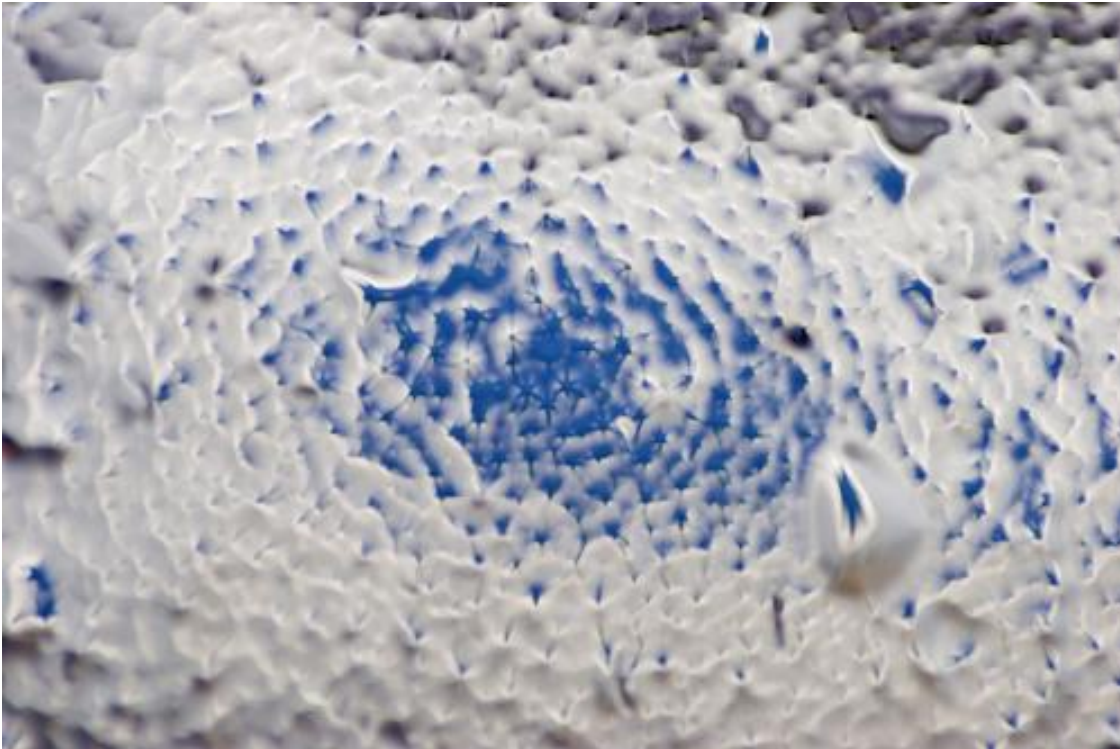
○ ג'סר א-זרקא לרון אמיר

בפברואר 2013 הציגה הגלריה את התערוכה **ג'סר א-זרקא** מאת האמן והצלם רון אמיר, פרי מלאכת תיעוד של העיריה הפלסטינית שנמשכה עשר שנים. רון אמיר כתב: "הדימויים הללו הם תולדה של נוכחותי הממושכת בקהילה כחלק מפרויקט מתמשך וההיכרות שנבנתה לאורך זמן ביני לבין המצולמים. הם כבר מכירים אותי, מודעים לנוכחותי ומתחילים 'לנצל אותי'. בחרתי בכמאה תמונות, הדפסתי אותן על נייר בגודל 21×15 ס"מ ותליתי אותן על קיר אחד. כמה מהתמונות הן דיוקנאות, וכמה צולמו בתוך בתים, ברחובות או במאורעות כמו חגים או חתונות. תמונה אחת מוצגת על הקיר שממול ומהווה מבחינות רבות אנטי-תזה לקיר שמולה. מדובר בצילום של ח'אלד ג'רבאן בביתו ב-2008. שם התמונה "לחוף כנרת", 160×130 ס"מ, בפורמט גדול, עם מצלמה מתוחכמת מבחינה טכנית ותאורה משמעותית. מדובר בצילום קפדני מאד שהעבודה עליו נמשכה שעות רבות. הוא שונה בתכלית מהצילומים שעל הקיר ממול מבחינת אופן יצירתו, המוטיבציה שמאחוריו ותכליתו". התערוכה נעלה סוף מרץ.

○ שקיעה או זריחה? לאיתן ויתקון

באפריל 2013 הציגה הגלריה את תערוכת הצילום והווידאו *שקיעה או זריחה?* מאת האמן והצלם איתן ויתקון. בטקסט האוצרותי נכתב בין היתר כך: "אין אנשים בעבודותיו של איתן – אין להם נוכחות, הם מתמקדים רק בעצמם, מבושמים מענייניהם האישיים. אין להם כל עניין בטובת הכלל. הם אלה שמהלכים בחשיכה. הווידאו בוחן את המדינה/ארץ כמוקד לתחושות חוסר אונים, כאב והשפלה המתנפצות לאלפי רסיסים. כאן פוגש האישי את הלאומי, וצועק לנוכח הסמל". התערוכה נעלה ב-30 במאי.

○ באקון לאיוב אבו מדיעם

באוגוסט 2013 הוצגו בגלריה צילומיו של איוב אבו מדיעם. התערוכה *באקון* ("נשאים") מתעדת בדואים בנגב המתעקשים להיצמד לאדמת אבותיהם. היא הוצגה בתחילה בכפר ה"לא מוכר" אל-עראקיב ב-2013, ונהפכה לחלק מהמאבק בהריסתו החוזרת-ונשנית בידי השלטונות הישראליים. התמונות ממחישות את קשיי התושבים לנוכח אלימות המדינה ותכניותיה לגרשם. לחצו על [קישור זה](#) כדי לקרוא שיחה עם האמן על עבודותיו. התערוכה נעלה באוקטובר 2013.

○ דוע לאריק בוקבזה

בנובמבר 2013, הוצגה בגלריה תערוכת הווידאו והציורים *דוע* לאמן אריק בוקבזה, שאצרה קציעה אלון. תערוכתו של בוקבזה מבוססת על תמונה איקונית מזעזעת המוצגת ביד ושם. בתמונה נראה חייל נאצי היורה ביהודיה עירומה שמנסה לסוכך על תינוקה. ציורו של בוקבזה הוא בבחינת אוניברסליזציה של סיטואציה זו. הוא הופך את הצילום המקורי שבשחור-לבן להמחשה חזותית צבעונית עד לזרא שמסווה את האימה באסתטיות גרוטסקית השואבת השראה מציורי ילדים ומהמסורת היפנית. הדיפטיכון מאלץ אותנו להתמודד עם המציאות: הרוע הוא נוכחות יומיומית בישראל; אנו מחויבים מוסרית להיאבק בו בכל דרך אפשרית כיוון שההכרה בסבל הזולת אינה מפחיתה מסבלנו. עמים שסבלו לאורך דורות חייבים ממש להתעלות מעל ייסוריהם כדי להפוך את תחושת הקורבנות לשלום מקודש. התערוכה נעלה בדצמבר 2013.

○ והגדת לבתך לדבורה מורג

התערוכה נפתחה בדצמבר 2013 ומורכבת מציורים ועבודת וידאו. אלה דבריה של אמה של האמנית, ניצולת אושוויץ, בוידאו שצולם לתערוכה: "אנחנו לא יכולים לקחת את הדירה ביפו, בגלל שאנחנו לא יכולים לעשות את מה שהם עשו לנו". מלחמה, פליטות, בריחה כדי להציל חיים, פחד המוות הכוסס ללא רחם – אלו חוויות אנושיות בסיסיות שאינן תלויות בזמן ומקום. התערוכה תינעל בינואר 2014.

- **ספר חדש: עודה – עדויות מדומיינות מעתידים אפשריים.** עודה ("שיבה") יצא לאור בספטמבר 2013 בהוצאת סדק. הספר מכנס תריסר סיפורים חדשים המתרחשים במציאות הדמיונית שלאחר שיבת הפליטים. את הסיפורים חיברו הסופרים הישראלים והפלסטינים הבאים: עמר אל-עיובארי, צבי בן דור-בנית, דניאלה כרמי, מתי שמואלוף, אסרא' פלש, אמל אקעיק, עדי שורק, יהודה שנהב-שהרבני, חוסאם עותמאן, חנא עידי, עלא חלחל, ותומר גרדי. הספר הושק במסגרת כנס השיבה הבינלאומי שארגנה זוכרות בסוף ספטמבר 2013 וכן בנובמבר 2013 בקפה "הנסיך" הקטן בתל אביב. השקה שלישית תתקיים בינואר 2014 בחיפה.

ההשקה השנייה של עודה בקפה "הנסיך הקטן" בתל אביב
(משמאל לימין: עומר אל-ע'ובארי, תומר גרדי, פרופ' יהודה שנהב, ד"ר שאול סתר וזהייה קונדוס)

- **48 מ"מ – פסטיבל הסרטים הבינלאומי על נכבה ושיבה.** בנובמבר 2013 קיימה זוכרות את הפסטיבל הראשון לסרטי נכבה ושיבה. פסטיבל הסרטים של זוכרות התקיים סביב ה-29 בחודש, לציון יום השנה ה-66 להחלטת האו"ם על חלוקת הארץ. תוכנית החלוקה קיבעה את רעיון ההפרדה בין יהודים וערבים בארץ והיוותה אבן דרך מרכזית בסכסוך המתמשך ובעקירתם של מאות אלפי פלסטינים. הפסטיבל ביקש לאתגר באופן יצירתי את רעיון החלוקה ולהציע דרכים חדשות לחיים צודקים ושוויוניים לכל תושביה הנוכחיים של הארץ המחולקת ופליטיה. הסרטים עסקו בהתמודדות של יוצריהם עם העבר, בחתירה לפתרון אנושי ומדיני לעוול ולסבל המתמשכים, ובסלילת מסלול של אחריות ותיקון כהזדמנות לעתיד טוב יותר לכל תושבי ארצנו המיוסרת והאזור כולו.

יותר מ-600 איש צפו בסרטים בסינמטק תל אביב ובתיאטרון הערבי-עברי ביאפא (יפו). שלושה סרטים הוקרנו בבכורה עולמית ואחד בבכורה ארצית. יותר מ-15 כתבות פורסמו על הפסטיבל בעיתונים מרכזיים בישראל ובעולם; לדוגמא, מצורפים כאן [כתבה ב-Ynet](#), [כתבה באל-ג'זירה](#) על "השכחה הקולקטיבית של ישראל", [כתבה ב"הארץ"](#), [וראיון ב-LMaDO](#) עם העיתונאית והבמאית ליה טרצ'נסקי על סרטה *בצדי הדרך ובשולי התודעה*, שפתח את הפסטיבל בהקרנת בכורה. לחצו [כאן](#) לתכניית הפסטיבל.

- **הרצאות.** במהלך תקופת הדיווח, ארגנה זוכרות 11 הרצאות בפני קהל שמנה בסה"כ כ-300 מאזינים. האירועים כללו דיון בתערוכת הצילומים לחוף כנרת עם ד"ר עאדל מנאע, שהרצה על הישרדותם של רבים מיישובי הפלסטינים בגליל, לעומת כה מעטים ששרדו בחלקים אחרים בארץ; הרצאה ודיון עם הסופר והחוקר פרופ' יאיר אורון בעקבות השקת ספרו החדש, *השואה, התקומה והנכבה*; וערב לציון שואת הארמנים, שכלל הקרנה של הסרט התיעודי *מזרקות האבאפ* על שחזורן של מזרקות בכפר ארמני לשעבר בטורקיה בשנת 2011, וכן הרצאה של פרופ' יאיר אורון על שואת הארמנים מנקודת מבט הסטורית ודיון בהכחשתה המתמשכת במדינות רבות מסביב לעולם, כולל ישראל.

■ **יעד 5:** פיתוח דרכים מעשיות לשיבת הפליטים באמצעות הרצאות, סדנאות, פרסומים משותפים ליהודים ישראלים ופלסטינים ופרויקטים במרחב הישראלי.

מדדים:

השפעה על המשתתפים בקבוצות מיקוד של זוכרות: מי השתתף בתהליך – מקום מגורים, רקע מקצועי (מתכננים, מורים, סטודנטים)? כיצד השפיעה ההשתתפות על השקפותיהם? כיצד הגיבו לתהליך? האם הפרויקטים קיבלו משוב כלשהו מבחון (כלי תקשורת, עמותות אחרות, וכו')? בהשוואה לאשתקד, האם השפיעה ערכת ההוראה החדשה של זוכרות על התהליך, וכיצד?

פרויקט עונג

פיתוח חמישה מודלים של שיבה לכפרים אֶקְרָת, סאפורייה, מיעאר, אללג'ון, ומעלול במסגרת עונג ("שבנו") – פרויקט משותף לזוכרות ולעמותת הנוער בלדנא ("ארצנו"), האגודה הערבית לזכויות האדם והוועד להגנה על זכויות העקורים הפנימיים. הפרויקט כלל חמש קבוצות מחקר של פעילים צעירים ובני משפחתם – בני הדור השני והשלישי לנכבה מחמשת הכפרים. הפרויקט נועד ללמוד על תולדות הכפר ומצבו הנוכחי ולגבות עדויות. על בסיס הידע שהצטבר עם השלמת תהליך הלימוד, הקבוצה תתכנן מודל לשיבה לכל יישוב.

הקבוצות קיימו בשה"כ שמונה פגישות מפברואר ועד מרץ. בסוף אוגוסט הציגה כל קבוצה מודל חדש לשיבה לכפרה. כל קבוצה הונחתה על ידי נציגים מהארגונים המממנים את הפרויקט. רכז הסיוע ורכזות העדויות של זוכרות חברים בוועד ההיגוי ובצוות התכנון של הפרויקט. זוכרות קיימה שני סמינרי הכשרה למדריכי הקבוצות, שכללו רקע על הנכבה ומסמך קייפטאון, כמו גם הדרה בשיטות לפיתוח מודל שיבה. חלק מהמודלים הוצגו בכנס השיבה הבינלאומי של זוכרות.

מחוויותיה של מתנדבת

מתנדבת מזוכרות שעובדת על פיתוח מודלים של שיבה השתתפה באחת מישיבות פרויקט הודגא. היא דיווחה לנו שהדיון היה מרתק ושיותר מעשרים צעירים השתתפו בו, בני הדור השלישי לנכבה של מיעאר. שמענו ממנה שמנחה הפרויקט הדגיש נושאים של תכנון ודמיון "תוצר סופי" – מודל שיבה למיעאר שיציג כיצד תיראה החזרה לכפר. למרבה ההפתעה, הדיון בין המשתתפים התקדם בכיוון מהוסס יותר, כך שהתחושה הכללית היתה שלא ניתן לדמיין שהשיבה יכולה להתרחש. עלו שאלות כגון: האם אנו מעוניינים בהכרח לשנות את המשטר במדינה? האם מוטב להשלים עם המצב הקיים מאשר ליטול סיכונים? השאלות הללו לימדונו שהתהליך של לימוד לקראת תכנון שיבה לוקה בחסר, בחסר משמעות. נוכחנו לדעת שיש להתמודד עם הפחדים וההתנגדויות הפסיכולוגיות של המשתתפים למה שנדמה בעיניהם כמשאלה בלתי אפשרית. בהתאם לכך, יש להוסיף יחידת למידה נוספת לפרויקט – תהליך הדרגתי של בחינת דילמות עכשוויות של זהות, עתיד מדיני, נכונות לשינוי המשטר, וכו', על מנת לאתגר את הנחות היסוד של המשתתפים.

השיבה ליפו – השקת המסמך

במהלך תקופת הדיווח, השיקה זוכרות את מסמך יאפא – חזון של קבוצת הלימוד של זוכרות לשיבה מעשית לאזור יפו ותל אביב. האירוע התקיים ביום הנכבה, ה-15 במאי, בתיאטרון הערבי-עברי ביפו, בשיתוף תנועת צעירי יפו והתיאטרון. באירוע השתתפו כשמונים איש, רובם תושבי יפו ותל אביב. לפני אירוע השקת המסמך, ארגנה זוכרות סיור נכבה בכמה אתרים באזור: שייח' מוואניס (כיום קמפוס אוניברסיטת תל אביב), בית הכברות עבד אל-נבי (בסמוך למלון הילטון), אל-מנשייה (פארק צירלס קלור), ויפו. בסיור השתתפו כחמישים איש, רובם יהודים.

המסמך חובר במסגרת עבודתה של זוכרות לקידום ההכרה בזכות השיבה ולפיתוח מודלים מעשיים לשיבת הפלסטינים לארצם. קבוצת התכנון של השיבה ליפו-תל אביב החלה את עבודתה באוקטובר 2011. מחצית מחברי הקבוצה גם נסעו לסיור לימודי בקייפטאון כדי ללמוד על אזור חשוב זה בדרום אפריקה, המקביל מבחינות רבות לתל אביב-יפו, ולשלב מתודולוגיות בתהליך הלמידה והפיתוח של מודל לשיבה ליפו. המסמך הופץ בעברית, ערבית ואנגלית במעמד ההשקה, באתר זוכרות, בידעון ובעמוד זוכרות בפייסבוק. לחצו כאן לקריאת המסמך.

כנס: "מאמת לתיקון: מימוש שיבת הפליטים הפלסטינים"

הכנס הבינלאומי והבין-תחומי השני שארגנה זוכרות בספטמבר 2013 נדונו היבטים מעשיים של שיבת הפליטים הפלסטיניים, על יסוד עקרונות הצדק המעברי של הכרה, אחריות ותהליך תיקון משותף ליהודים ולפלסטינים.

מטרת הכנס לא היתה להתווכח בשאלה אם יש לפליטים הפלסטינים זכות לשוב לארצם, אלא לראות כיצד ניתן לממש זכות זו – כיצד שיבה יכולה להעניק לישראלים את ההזדמנות להפסיק להיות כובשים ולחיות במקום טוב יותר.

הסוגיות שנדונו בכנס התמקדו בהשלכות השיבה על המרחב הפיסי, התרבותי והכלכלי של הארץ, על טבעה של חברת העתידית, על מעמדם של הפלסטינים והיהודים החיים כאן, אופי המשטר ואחרון חביב, הצדדים המעשיים של השבת רכוש בחלוף 65 שנות פליטות והרס החיים הפלסטינים מחד גיסא, והקמתה של מדינה יהודית והמציאות החדשה שנוצרה בעקבות זאת מאידך גיסא.

הכנס התקיים ב-29 וב-30 בספטמבר, כמתוכנן ובהצלחה, על אף נסיונות למנועו, באודיטוריום רוטשילד במוזיאון ארץ ישראל בתל אביב, שהוקם על אדמות הכפר הפלסטיני החרב שייח' מוואניס. הכנס נערך בשלוש שפות, עברית ערבית ואנגלית בתרגום סימולטני.

יותר מ-400 איש השתתפו בכנס, ששודר בשידור חי באינטרנט לכ-750 צופים מכל רחבי העולם. רבבות אחרים נחשפו לפוסטים שהועלו במהלך הכנס לחשבונות זוכרות בפייסבוק ובטוויטר.

יותר מ-25 מתנדבים סייעו בניהול הכנס ותייעודו. שלושים וחמישה חוקרים ופעילים נאמו בוועידה, באנגלית, עברית וערבית. עליהם נמנו מרצים ידועים כגון לילה הילאל, ראש כוח המשימה המזרח-תיכוני ב-New America Foundation; מריאנה תומא מ-Humanitarian Law Center, סרביה; פרופ' ג'ף האלפר, מייסד הוועד הישראלי נגד הריסת בתים, ועוד פעילים וחוקרים רבים אחרים מישראל/פלסטין, וכן מקנדה, ארה"ב, בריטניה ופולין. הדוברים הציגו חזונות ורעיונות שונים למימוש שיבת הפליטים הפלסטינים לארצם, על השלכותיה המרחביות.

ביום הראשון לכנס הרצתה הדוברת המרכזית לילה הילאל על גישות צדק מעברי כלפי נישול הפלסטינים, בדגש על תיקון, וכן התקיימו שלושה מושבים:

1. צדק מעברי בישראל/פלסטין: שיבה כאקט של צדק. מושב זה הציג מנגנונים אזרחיים וממשלתיים של אמת, פיוס ואחריות שניתן יהיה ליישם בהקשר הפלסטיני-ישראלי. המושב גם הציג נקודות ראות השוויוניות לפיתוח ניתוח חדש של שיבת הפליטים בתוך מסגרת הצדק המעברי.
2. מדינה, משטר ומרחב: שיבה לאן? מושב זה דן במשטר ובמבנים פוליטיים רצויים ומעשיים לאחר השיבה.
3. אסטרטגיות לקידום שיבה: האתגר הניצב בפני החברה הפלסטינית, הישראלית והקילה הבינלאומית. מושב זה עסק באתגרים לחברה האזרחית ולקהילה הבינלאומית בבואן לקדם את סוגיית השיבה במציאות הנוכחית. הדוברים דנו גם בתפקידים של גורמים בינלאומיים, מקומיים ויחידים בתוך החברה האזרחית בעיצוב הפרקטיקה והשיח של שיבת פליטים.

את היום השני פתחה הרצאתו של לוחם הפלמ"ח לשעבר אמנון נוימן שעסקה במחשבותיו על זכות השיבה, והוא נמשך בשלושה מושבים:

1. שיבה עכשיו! דיווחים מהשטח. מושב זה הציג ששה מודלים מקומיים מעשיים חדשים ליצירת מרחבים קהילתיים עירוניים וכפריים חדשים בעבור השבים בהתאם לקהילות מוצאם ולמציאות העכשווית בשטח בעזה, אקריה, מיעאר, אלרוויס, אלעראקיב ואללג'ון.
2. שיבה עכשיו? מתודעה פוליטית לתכנון השיבה. מושב זה עסק בפרקטיות אפשריות ליישום תהליכי תכנון ובנייה מחדש של נופי פלסטין החרבים. המושב הסתמך על טכניקות תכנון עירוני, אדריכלות ועיצוב לשם פיתוח כלים ליישום השיבה בימינו.
3. מחזון למציאות: לקראת חברה חדשה. מושב זה עסק במודלים תרבותיים וחינוכיים לחברה שבטרם שיבה ולאחריה, כולל טראומה וריפוי, זכרון, סמלים ושפה, ותוכניות לימוד.

בעקבות כל מושב התקיים סבב שאלות של הקהל, שביטא התעניינות עצומה בהרצאות ובמצגות.

בתום היום השני לכנס קיימו שיחה בשולחן עגול תחת הכותרת "לא מעגלים פינות", שבו תשעה דוברים מהכנס דנו וסיכמו את הנושאים המרכזיים שעלו בו.

לחצו [כאן](#) לתכנייה המלאה של הכנס.

אסופה תלת-לשונית של עשרה מאמרים מאת דוברים בכנס תצא לאור בפורמט מקוון בינואר 2014 ותופץ דרך אתר האינטרנט שלנו, ידיעון זוכרות, עמודנו בפייסבוק, ושותפינו ועמיתינו הבינלאומיים. כמו כן, סרטון קצר המסכם את הכנס עלה לאתר זוכרות ביוטיוב, והופץ דרך האתר, הידיעון ופייסבוק. לחצו [כאן](#) לצפייה בסרטון (מלווה בכתוביות באנגלית). הפאנלים המלאים הועלו אף הם, בנפרד, לערוצנו ביוטיוב.

סיקור תקשורתי

- גדעון לוי, אחד הדוברים בכנס, פרסם מאמר ב"[הארץ](#)".
- עיתונאית האדריכלות אסתר זנדברג פרסמה ב"[הארץ](#)" מאמר על מודל השיבה לאל-לג'ון שהוצג בכנס.
- סוכנות הידיעות [מעו](#) פרסמה כתבה על הכנס, ותום פסח כתב על הכנס במגזין [972](#) (שתי הכתבות באנגלית).
- לקראת הכנס, במהלכו ולאחריו פורסמו ב"הארץ" חמישה מאמרים שדנו בזכות השיבה ([9.9](#), [16.9](#), [23.9](#), [29.9](#), [4.10](#)).
- "[לונדון וקירשנבאום](#)" דנו בכנס בעקבות איומי "אם תרצו" להוציא את זוכרות מחוץ לחוק (החל מדקה 35).
- ראיון בתוכנית הרדיו של [פלטו שרון](#).

- סיכום הכנס בטלויזיה החברתית.
- סיקור וראיון בערוץ הטלויזיה הלבנוני "אל-מאיאדין" (החל מדקה 30: 32, בערבית).
- כתבה באל-ג'זירה (באנגלית).
- כתבה באתר [Arabs48](#) (בערבית).

שולחן עגול ביום השני של הכנס: "לא מעגלים פינות"

הקהל מאזין לדברי פתיחה של ליאת רוזנברג ועמר אל-ע'ובארי

סלמאן נאטור על הכנס

כך תיאר הסופר והמחזאי הפלסטיני סלמאן נאטור, יו"ר המושב "מדינה, משטר ומרחב: שיבה לאן?", את חוויותיו מהכנס בעמוד הפייסבוק שלו:

"שבתי זה עתה מתל אביב, שם השתתפתי בכנס שארגנה עמותת זכויות הפועלת לקידום מודעותו של הציבור היהודי לנכבה ולהפצת מידע עליה ועל פשעים נגד העם הפלסטיני בכלל. המושגים שהדהדו באולם היו נכבה, עודה (שיבה), זכרון, כפרים עקורים, פליטים, מדינה דמוקרטית אחת מנהר עד ים, הכרה ופיוס. את האולם מילאו כמאתיים צופים, רובם יהודים. המושב שאותו הנחיתי כלל שבעה דוברים מארה"ב, בריטניה, ירושלים, תל אביב וחיפה, בנוסף להרצאה של ד"ר סלמן אבו-סתא שהועברה באמצעות וידאו. אבו-סתא סיכם את הסיפור כולו במלים אלו: גורשתי מביתי, ואני רוצה לחזור אליו". כנס זה מהווה נקודת מפנה בנסיון לשנות את התודעה הישראלית מעיקרה. קורה כאן דבר משמעותי. אני ממליץ לעקוב אחר תוצרי הכנס. מה שנאמר שם לא יסולא בפז. למעשה, אני ממליץ על כל פרסומי זכויות. הרעיון של מדינה דמוקרטית אחת הולך וקונה שביטה בתודעתם של רבים שמחפשים שלום צודק באמת ובתמים. פתרון המדינה האחת כפי שהתוהו בדבריהם של חוקרים ואקדמאים שדיברו בכנס נשמע מציאותי יותר מפתרון שתי המדינות".

■ **יעד 6:** הגברת היישוג הפעיל אל הציבור היהודי בישראל באמצעים שונים, כולל רשתות חברתיות ופניות לתקשורת.

הלקחים שהפיקה זכויות בתחום השפעה על החברה הישראלית ויצירת שינוי בה כוללים את ההכרה בכך שמאז שמכיוון שזכויות יזמה פעילויות רבות, יצרה חומרים מקוריים רבים וכן הוסיפה רבות לידע על הנכבה, קיים צורך דחוף להנגיש את הידע הזה לציבור בישראל.

זכויות החלה אפוא לנקוט גישה פעילה כלפי כלי התקשורת המרכזיים, ויזמה כתיבת מאמרים במקום לחכות שכתבים שיפרסמו על זכויות והנכבה, וכן פרסמו מאמרים פרי עטנו. כמו כן התרחבנו מחומרים שרובם בעברית לפרסומים גם בערבית ובאנגלית.

בשנת 2013 הופיעה זכויות בתקשורת 150 פעם, החל מהעיתונים הארציים ואתרי החדשות המובילים בישראל, עבור במאמרים של בלוגרים מובילים בישראל ובחוו"ל, אתרי חדשות יהודיים ואתרים ימניים, וכלה במקומונים. המאמרים עסקו בעמותה ובחוק הנכבה, ביום האדמה, בסיוור זכויות, בשילוב הנכבה בתוכנית הלימוד בישראל, בתערוכות העמותה, בכנס השיבה, בפסטיבל הסרטים, ועוד. בנוסף לידיעון (הנשלח ל-3,890 כתובות, ונקרא על ידי יותר מ-650 איש בשבוע) ולאחר (ולו 109,207 כניסות ייחודיות בשנה האחרונה, בעיקר מישראל, ארה"ב, פלסטין ובריטניה), פעילויות העמותה והידע שהיא מפיקה מופצים גם דרך רשתות חברתיות, ועדכונים בתדירות יומית לפחות בעמוד הפייסבוק שלנו, ולו 2,900 "לייקים" (עלייה של 300% בהשוואה ל-2012). הבלוג האישי של מייסד העמותה איתן ברונשטיין מעודכן דבר חודש בחודשו.

